

ρας, άνθρακες δ' ύπηρχον άρκετοί εις τὰ πέριξ. Τὸ έν κατασκευάσμα είναι έλλειψοειδοῦς σχήματος με μικράν θύραν κατά τὸ έν άκρον τῆς έλλείψεως. Δύο άλλα ἦσαν ὀρθογωνίου σχήματος έστίαι, ὧν καλύτερον διατηρεΐται ἡ Δυτική (είκ. 18). Ἐμφότεραι φέρουν πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος έστερεωμένα διὰ πηλοῦ τεμάχια πίθων, ἅτινα άποτελοῦσιν είδος σκάφης. Ἴσως έντὸς αὐτῶν έξυμοῦτο άλευρον καί ὁ άρτος ὠπτάτο έντὸς τῆς έστίας παραπλεύρως. Ἐντὸς τοῦ παρακειμένου διαδρόμου εύρέθησαν πολλοί τριπτηρες λίθοι εκ τραχίτου ἢ ψαμμίτου, ἴσως μάλιστα λίθοι τινές άποτελοῦντες είδος βάρου ἦσαν σωστή μύλη. Περί τούτων θά φωτισθῶμεν καλύτερον κατά τὴν επιοῦσαν σκαφικήν περίοδον.

Τὸ άνώγειον τῆς παρούσης συνοικίας έχρησίμευεν άναμφιβόλως ὡς κατοικία, τὸ ισόγειον ὅμως ἦσαν μόνον βοηθητικοί χῶροι, ἡ δὲ κεραμεική ἢ ένταῦθα εύρεθεΐσα είναι πράγματι καθημερινῆς χρήσεως άκόσμητα σκευή. Μεταξὺ άλλων εύρέθησαν καί τεμάχια μεγάλων πηλίνων κιβωτῶν, φωριαμῶν κατά τὴν ὀμηρικὴν έκφρασιν. Ὅμοια τεμάχια είχον εύρεθῆ κατά τὸ πρῶτον έτος τῆς άνασκαφῆς εις τὰ επιφανειακά στρώματα τῆς άποθήκης τῶν πεσοῶν. Ἐφέτος έμελετήθησαν ὑπὸ τοῦ άρχιτεχνίτου κ. Κανάκη. Φαίνεται νὰ άνήκωσιν εις τρεῖς τουλάχιστον φωριαμούς, έξ ὧν ὁ είς εκάλυπτετο έξωτερικῶς ὑπὸ λεπτοῦ στρώματος κονιάματος. Ἐχομεν τὸ ὕψος καί τὸ πλάτος δύο έξ αὐτῶν, άλλα δὲν έπετεύθη εισέτι τὸ μήκος. Μέχρι τοῦδε έγνωρίζομεν παρόμοια σκευή χρησιμοποιοῦμενα πρὸς ταφάς, δι' ὃ καί άποκαλοῦμεν ταῦτα σαρκοφάγους. Διὰ πρώτην φορὰν παρουσιάζονται ένταῦθα καί ὡς σκευή οικιακῆς χρήσεως. Ἦσαν δὲ τόσον μεγάλων διαστάσεων (τὸ έν θά έπλησίαζε τὰ 2 μ. μήκος), ὥστε ἠδύναντο νὰ χωρήσωσιν άνέτως έντὸς αὐτῶν ένδύματα καί τάπητες εις μεγάλην ποσότητα.

Τὸ σημαντικώτερον άρχιτεκτονικὸν εύρημα τῆς παρούσης περιόδου ὑπῆρξε μικρὸν κτίσμα άνακαλυφθὲν κατά τὸν τελειωτικὸν καθαρισμὸν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ μεγάρου. Ἐνταῦθα ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων σκαφῶν είχον άναφανῆ ἴχνη μικρῶν καί ευτελῶν τοιχαρίων, τὰ ὅποια άφείθησαν νὰ καθαρισθῶσι τελευταία, ἀφοῦ θά άπεμακρύνετο ὁ αὐτόθι μέγας ὄγκος χωμάτων καί λίθων, οἵτινες παρεκώλυον τὴν λεπτολόγον έρευναν. Οἱ λίθοι ίδίως άπετέλουν μέγα πρόβλημα, διότι οἱ μὲν πελεκητοί μεγάλοι πῶροι, οἵτινες κατά τὴν περιοχὴν άκριβῶς ταύτην ἦσαν ιδιαιτέρως ὀγκῶδεις, έπρεπε νὰ τεθῶσιν εις τὰς άρχικὰς των θέσεις, έστω καί προχείρως (ὅπερ καί έγένετο κατά μήκος τοῦ Β. τοίχου τῆς κεντρικῆς αἰθούσης). Οἱ δὲ άκατέργαστοι κοινοί λίθοι έχρησιμοποιήθησαν έξ ὅλης τῆς περιοχῆς τοῦ μεγάρου, ὅπως κατασκευασθῆ ἢ εκ Β. καί Α. περίφραξις αὐτοῦ. Τὸ κατά τὴν παροῦσαν περίοδον άποκαλυφθὲν κτίσμα διαφέρει παντὸς τοῦ ὕπολοιπου μεγάρου κατά τοῦτο, ὅτι έχει λεπτοὺς τοίχους (50-60 εκ.), άποτελεΐται εκ

πολὺ μικρῶν λίθων καὶ εἶναι θεμελιωμένον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς αὐλῆς, ἄνευ ἐκσκαφῆς θεμελίων. Εἶναι προφανές, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ λίαν ἐλαφρᾶς κατασκευῆς.

Τὸ κτίσμα, ὄρατόν ἐπὶ τῆς εἰκ. 19 ἔχει ἀκριβῶς τὸ πλάτος τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης τοῦ μεγάρου καὶ ἐκτίσθη κατ' αὐστηράν ἀξονικὴν συμμετρίαν πρὸς τοῦτο. Ἐπὶ τῆς εἰκ. 19 (ληφθείσης δι' εὐρυγωνίου φακοῦ), φαίνονται εἰς τὸ κάτω μέρος αἱ τρεῖς βάσεις τῶν κίωνων τῆς ἀνωτέρω αἰθού-

Εἰκ. 19. Ἴερὸν κεντρικῆς αὐλῆς ἐκ Δ.

σης. Κατὰ τὰ δύο ἄκρα ὑπῆρχον δύο θύραι, ἐξ ὧν ἡ μὲν Βορεία ᾠδήγει εἰς τὴν αὐλήν, ἡ δὲ Νοτία διὰ διαδρόμου συνεκινῶνει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου. Μόνον ἡ κατωτάτη σειρὰ (εἰς τινα σημεῖα δύο σειραὶ) τῶν λίθων τοῦ κτίσματος διατηροῦνται, διότι ἡ μακροχρόνιος καλλιέργεια εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς αὐλῆς κατέφαγε πάντας τοὺς ὑπολοίπους. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ οἱ λίθοι οὗτοι διατηροῦνται ἄνευ λύσεως τῆς συνεχείας παντοῦ, καὶ ἐπειδὴ καταλήγουσιν εἰς πρακτικῶς ὀριζόντιον ἐπίπεδον, διατάζει τις ἂν πρέπει νὰ ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἐπενέργειαν τοῦ ἀρότρου ἢ μᾶλλον εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἀνώτερα μέρη ἐσυνεχίζοντο δι' ὀμῶν πλίνθων. Τὸ κτίσμα θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ κογχωτὸν κατασκευάσμα, μετὰ τῆς δια-

φορᾶς ὅτι ἡ κόγχη εἶναι ὀρθογωνίου σχήματος. Ἡ κόγχη αὕτη, εὐρισκομένη ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον καὶ ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ μεσαίου κίονος τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης, ἔξέχει ἑξωτερικῶς, ἥτοι πρὸς Ἄνατολάς, ἑκατέρωθεν δ' αὐτῆς ὑπάρχουσι δύο ἄλλαι ὀρθογώνιοι προεξοχαί, αἵτινες ἑσωτερικῶς περιβάλλονται πανταχόθεν ὑπὸ τοίχου, σχηματίζουσαι οὕτω δύο μικρὰ ὀρθογώνια φρεατοειδῆ κοιλώματα. Ἐὰν προεκτείνωμεν τὸν ἄξονα τοῦ κτίσματος τούτου πρὸς Δυσμάς, θὰ συναντήσωμεν (ἑλαφρῶς Νοτιώτερον, ἀλλὰ πάντως ἔντος τοῦ πλάτους τοῦ κτίσματος), τὸν ὀπίσθιον διάδρομον τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης τὸν καταλήγοντα εἰς τὸ ἱερὸν θησαυροφυλάκιον τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη πέρυσιν (Πρακτικά 1951 σ. 261, εἰκ. 2) καὶ τὴν ὄπισθεν τούτου κόγχην τῆς Δυτικῆς ἀλλῆς (ἄνωτέρω εἰκ. 2).

Οὐδεμία ἀμφιβολία εἶναι δυνατή, ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα τῆς Κεντρικῆς ἀλλῆς ἦτο ἱεροῦ προορισμοῦ καὶ ὅτι διετέλει εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὴν Κεντρικὴν αἴθουσαν καὶ τὰ ὄπισθεν ταύτης περιγραφέντα ἱερὰ κτίσματα. Ἀμέσως πρὸς Βορρᾶν τοῦ ἱεροῦ θησαυροφυλακίου ἐκαθαρίσθη ἐφέτος τὸ μόνον δωμάτιον τοῦ μεγάρου, ὅπερ διατηρεῖ ὥραϊον δάπεδον λευκοῦ κονιάματος καὶ μίαν ὀρθογώνιον πλάκα προσκεκολλημένην ἐπὶ τοῦ κονιάματος καὶ διὰ κονιάματος, ὡς καὶ ἄλλα ἔγνη, ἅτινα θὰ περιγραφῶσι κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον, ἀφοῦ προηγουμένως μελετηθῶσιν ἐπαρκῶς. Καὶ τοῦτο τὸ δωμάτιον ἦτο ἀσφαλῶς θρησκευτικοῦ προορισμοῦ. Κατὰ ταῦτα δλόκληρος ἡ κεντρικὴ αὕτη συνοικία ἐχρησίμευε πρὸς λατρευτικούς σκοπούς. Εἰς τὴν λεπτὴν ἐπίχωσιν τοῦ κτίσματος τῆς κεντρικῆς ἀλλῆς οὐδὲν κινητὸν εὔρημα ἐσημειώθη, πλὴν ἀσημάντων ὀστράκων. Κατὰ τὸ περυσινὸν ὅμως ἔτος ἀνευρέθη πρὸ τοῦ κτίσματος καὶ πλησίον τῶν βάσεων τῶν κίωνων τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης τεμάχιον λιθίνης πλακὸς μετὰ χαρακτηριστικῆς λαξεύσεως, περὶ τοῦ ὁποῖου εἰς τὸ ἡμερολόγιον (Παρασκ. 7 Σεπτ. 1951) ἔχει σημειωθῆ: «Εὐρέθησαν... τεμάχιον ἀνοικτοῦ ὑδραγωγείου τομῆς ἀνεστραμμένου Π καὶ τεμάχιον πλακὸς πάγου, ἥτις ἡ ἔκειτο παρὰ βάσιν κίονος ἢ εἶναι τὸ ἥμισυ διπλοῦ κέρατος». Ἡ πρώτη ἐκδοχὴ ἦτο ἐπίνοια τῆς στιγμῆς, διότι δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὰ περιβλήματα βάσεων κίωνων καὶ διότι καὶ ἄλλως τὸ πελέκημα τῆς πλακὸς δὲν εἶναι κανονικῶς κυκλικόν (εἰκ. 27). Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι εἶναι τὸ ἥμισυ διπλοῦ κέρατος, διότι ταῦτα, ὅταν ἦσαν λίθινα, κατεσκευάζοντο πάντοτε εἰς δύο ἡμίτομα, ὡς γνωρίζομεν ἔξ ἄλλων παραδειγμάτων (Κνωσός, Νίρου Χάνι). Εἶναι ἔξ ἄλλου ἀληθές, ὅτι ἐκ τῆς θέσεως τῆς εὐρέσεως δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ἂν τὸ κέρασ ἀρχικῶς ἀνῆκεν εἰς τὸ κτίσμα τῆς ἀλλῆς ἢ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν πρόσοψιν τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης. Τὸ δεύτερον μάλιστα φαίνεται πιθανώτερον. Πάντως ἀνῆκεν εἰς τὸ παρὸν θρησκευτικὸν ἀρχιτεκτονικὸν συγκρότημα. Ὁ πολυτελής ἀγωγὸς ἐν σχήματι Π ἀνεστραμμένου, συγκείμενος ἐκ μέλανος τιτα-

βολίθου τοῦ Γιούκτα καὶ κεκομμένος διὰ πρίονος, φέρων δ' ἐπιμελεστάτην λείανσιν καὶ διατηρούμενος εἰς μῆκος ἄνω τῶν δύο μέτρων (ὄρα τὸ σχέδιον), πρέπει νὰ ἦτο καὶ οὗτος θρησκευτικοῦ προορισμοῦ.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα φρονῶ ὅτι δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὰ περιφημὰ ἱερά, τῶν ὁποίων μέχρι τοῦδε κατείχονεν τὰς προσόψεις, ἀλλὰ δὲν ἐγνωρίζομεν τίποτε περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς των. Ἐξ αὐτῶν τὰ περιφημότερα ἦσαν τὸ ἱερὸν ἐπὶ τῆς μικρογραφικῆς τοιχογραφίας τῆς Κνωσοῦ καὶ τὰ ἐπὶ τῶν χρυσοῶν ἐλασμάτων τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου βασιλικοῦ λάκκου τῶν Μυκηνῶν (EVANS, Palace III ἔγχρωμος πίν. XVI ἔναντι σ. 47 BOSSERT, *Altcrete*³ εἰκ. 189). Τὰ ἱερά ταῦτα χαρακτηρίζονται διὰ τοῦ γενικοῦ ὀνόματος «shrine», τὸ ὁποῖον ἀρχιτεκτονικῶς δὲν δηλοῖ τίποτε. Γνωρίζομεν ὅτι παριστάνονται τρίκλιτα, μὲ τὸ μεσαῖον κλίτος ὑψηλότερον, φέροντα ἀνὰ ἓνα (ἐνίοτε δύο) κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν ἐκάστου κλίτους καὶ διπλᾶ κέρατα ἐπὶ τῆς στέγης. Τελευταία καὶ πληρεστέρα περὶ τούτων μευία εἶναι ἢ παρὰ NILSSON, *Minoan - Mycenaean Religion*² (1950) 173 ἔξ. . Ἡσθάνετό τις (καὶ τοῦτο ἐτονίσθη δοθείσης εὐκαιρίας), ὅτι τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα δὲν ἔχουσι βάθος. Νῦν φαίνεται νὰ κατέχωμεν ἓν ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ περιγραφέντα ἐρείπια τοῦ Βαθυπέτρου. Ἡ περαιτέρω ἐξαντλητικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα, δέον ὅμως νὰ τονισθῇ εἰσέτι, ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο τοῦ Βαθυπέτρου δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχον κίονες εἰς τὴν πρόσοψιν. Τοῦλάχιστον δὲν εὐρέθη ἵχνος τῆς παρουσίας των. Πρόκειται περὶ ἀπλουστεροῦ τύπου στερουμένου κίωνων, ὡς βλέπομεν ἐπὶ χρυσοῦ ἐλάσματος ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Καπακλῆ παρὰ τὸν Βόλον (Ἀρχ. Ἐφημ. 1906 πίν. 14).

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ